

Myers - JDC - Brookdale Institute
מאירס - ג'וינט - מכון ברוקדייל

דוח מחקר

כדי להקל על השיטוט במסמך זה, יש לפתוח את "סימניות (Bookmarks)"
על ידי לחיצה על הלשונית המתאימה או באמצעות הקשה על F6.

מאירס - ג'וינט - מכון ברוקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مايرس - جوينت - معهد بروكديل

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

פנימיות קהילתיות ופנימיות יום:
דרכי עבודתן ומצב הילדים וההורים

סיכום שלוש שנות מחקר

דליה בן רבי • טליה חסין

המחקר בוצע ביזמת עמותת אשלים ומומן בסיועה

דוח מחקר

30 שנה למכון
1974-2004
THIRTY YEAR ANNIVERSARY

דמ-477-06

תמצית מחקר

השמת ילדים בפנימיות היא אחת הדרכים לטיפול בילדים בסיכון, המתמודדים עם קשיים משפחתיים ועם קשיים חברתיים ורגשיים שלהם עצמם. בישראל, למעלה מ-8,000 ילדים שוהים בפנימיות, אליהן הוצאו על-ידי שירותי הרווחה. בצד תהליכי ההתמקצעות ושיפור האיכות העוברים על מערכת הפנימיות בשנים האחרונות, נמתחה ביקורת בשני היבטים מרכזיים: העובדה כי ילדים המוצאים מביתם מנותקים כמעט לחלוטין ממשפחתם ומקהילתם; והעובדה כי נעשים מעט מדי מאמצים לסייע למשפחה ולקהילה לקלוט את הילד בחזרה לאחר מספר שנים של טיפול חוץ-ביתי. פיתוח המודלים של הפנימייה הקהילתית ופנימיית היום מכוון להתמודד עם שני היבטים אלה. שני המודלים, המיועדים לילדים בגיל 5-12 בעלי פוטנציאל שיקומי, מבוססים על קרבה פיזית של המסגרת החוץ-ביתית לקהילה ממנה מגיעים הילדים, אך גם על תפיסת עבודה של שותפות עם ההורים ועם הקהילה, על טיפול מתוכנן בילד ובהוריו ועל טיפול מוגבל בזמן, המכוון להחזיר את הילד לביתו. בפנימיות הקהילתיות, הילדים שוהים בפנימייה במשך כל ימות השבוע ואילו בחלק מסופי השבוע ובחגים הם נמצאים בבית משפחותיהם. בפנימיות היום הילדים מוסעים לפנימייה עם בוקר ומשם מוצאים לבתי-הספר. מבית-הספר הם חוזרים לפנימייה, שם הם שוהים עד הערב ואז חוזרים לבתיהם. פנימיות היום פועלות חמישה ימים בשבוע.

מחקר ההערכה נמשך שלוש שנים (תשס"א, תשס"ב ותשס"ג) ועסק בשלושה תחומים מרכזיים: בחינת תהליכי ההיערכות להקמת הפנימיות; דרכי העבודה של הפנימיות עם ההורים והילדים; ותוצאות השהות בפנימיות לגבי הילדים וההורים. הממצאים על ההיערכות ליישום המודלים התבססו על ראיונות עם אנשי מקצוע בפנימיות ובקהילות בהן הן נמצאות. הממצאים על דרכי העבודה של הפנימיות ועל מצב הילדים וההורים מבוססים על ראיונות ושאלונים שמולאו בידי צוותי הפנימיות וההורים, בכל אחת משנות המחקר.

המחקר נערך ב-6 פנימיות יום וב-6 פנימיות קהילתיות, תוך השוואה למדגם מקרי של ילדים בפנימיות שיקומיות.

להלן מוצגים עיקרי הממצאים, תוך התייחסות לנקודות החוזק ונקודות הדורשות שיפור במודל.

1. אוכלוסיית היעד - מצב הילדים והמשפחות בכניסה

אחת הסוגיות בהן התלבטו הפנימיות בשלבי ההקמה הייתה השאלה מיהם הילדים וההורים המתאימים לקליטה בפנימיות המודל. במהלך השנה הראשונה והשנייה להפעלת התכנית עלתה בפנימיות תחושה כי לא מתבצע מיון מתאים באופן שיאפשר לקבל לפנימיות את הילדים והמשפחות שעשויים לשתף פעולה עם דרישות התכניות ולהפיק מהן את המרב. הייתה תחושה שהוכנסו לפנימיות, מתוך היענות לצורכי המשפחות והקהילות, ילדים שאינם מתאימים, ילדים הזקוקים למענה טיפולי (בעוד שפנימיות המודל אמורות לקלוט ילדים בעלי מאפיינים "שיקומיים"), ילדים שהוריהם לא הביעו רצון לשתף פעולה עם עקרונות המודל, או ילדים הזקוקים לפנימייה מלאה אך בשל התנגדות הוריהם או היעדר מסגרת מתאימה שולבו בפנימיית יום.

מהנתונים של המחקר עולה, כי מאפייני ההורים של הילדים בפנימיות הקהילתיות דומים למאפייני ההורים בפנימיות שיקומיות רגילות, למעט העובדה שבפנימיות הקהילתיות נמצא אחוז נמוך יותר של הורים הסובלים מבעיות תפקוד כגון אלכוהוליזם ומחלות נפש (36% לעומת 51% בפנימיות ההשוואה). לעומת זאת, בקרב הילדים שנכנסו לפנימיות הקהילתיות נמצאו אחוזים גבוהים יותר, יחסית לפנימיות ההשוואה, של ילדים המפגינים בעיות רגשיות (45% לעומת 26% בפנימיות ההשוואה) והסובלים מליקויי למידה מאובחנים (38% לעומת 22% בפנימיות ההשוואה).

הורי הילדים שנכנסו לפנימיות היום שונים מהורי הילדים בפנימיות ההשוואה בשני מאפיינים: בקרב הילדים בפנימיות היום נמצא אחוז נמוך יותר של הורים הסובלים מבעיות בתפקודם כמבוגרים (36% לעומת 51% בפנימיות ההשוואה), וכן אחוז נמוך יותר של ילדים שיש להם אחים נוספים מחוץ לבית (18% לעומת 68% בפנימיות ההשוואה ו-53% בפנימיות הקהילתיות). דבר זה עשוי לרמוז על כך שמצבם המשפחתי של הילדים בפנימיות היום נתפס על-ידי שירותי הרווחה כחמור פחות. כמו-כן, בקרב הילדים בפנימיות היום נמצאו אחוזים נמוכים יותר של ילדים הסובלים מהפרעה נפשית או מבעיות התנהגות קשות (18% לעומת 35% בפנימיות ההשוואה ו-33% בפנימיות הקהילתיות).

בבדיקת נושא התנגדות ההורים להשמת הילד בסידור, עולה כי אחוזים מעטים (6%) מבין הורי הילדים בפנימיות היום התנגדו להשמת הילד, לעומת כרבע מהורי הילדים בפנימיות הקהילתיות ובפנימיות ההשוואה.

במהלך שלוש שנות המחקר עזבו ילדים רבים את פנימיות המודל באופן לא מתוכנן. נמצא כי בקרב ילדים אלה (יחסית לכלל הילדים שנכנסו לפנימיות) יש שיעורים גדולים של ילדים שהוריהם התנגדו להשמה (24% בקרב העוזבים משני סוגי פנימיות המודל, לעומת 14% בקרב כלל הילדים שנכנסו לפנימיות אלה), וקיומן של בעיות התנהגות קשות אצל הילד (33% בקרב העוזבים לעומת 24% בקרב כלל הילדים). נראה שמאפיינים אלה מתקשרים לעזיבה מוקדמת של ילדים את הפנימיות. עובדה זו מחדדת את הצורך לבחון את הקריטריונים לקבלת הילדים, ולברר האם אכן מדובר בשירות המכוון לילדים (ולהורים) בעלי מאפיינים מסוימים בלבד, או האם ניתן לשנות את דרכי העבודה בפנימיות כך שיאפשרו השתלבות טובה יותר של ילדים והורים בעלי מאפיינים אלה.

2. דרכי עבודת הפנימיות עם המחלקות לשירותים חברתיים והשירותים בקהילה

אחד מעקרונות העבודה של פנימיות המודל הוא תפיסתן כחלק ממערך השירותים העירוני. העבודה המשותפת עם המחלקות לשירותים חברתיים מצטיירת כאחת מנקודות החוזק של המודלים, הניתנת ליישום במהירות רבה יחסית: כבר בשנה הראשונה להפעלת המודלים דווח בפנימיות המודל על שיעורים גבוהים בהרבה, יחסית לפנימיות ההשוואה, של עבודה משותפת עם המחלקות לשירותים חברתיים, בעיקר בגיבוש תכנית הטיפול לילד ולמשפחתו (לגבי למעלה מ-80% מהילדים בפנימיות המודל, לעומת 50% בפנימיות ההשוואה), ובחלק מהמקרים גם ביישום משותף של תכניות טיפול. נמסר גם על יותר עבודה משותפת עם בתי-הספר בהם הילדים לומדים, ועל שילוב הילדים בשירותים בקהילה.

עם זאת, יש שונות בין הפנימיות במידת שיתוף הפעולה עם המחלקה לשירותים חברתיים ועם כלל מערכת השירותים ביישוב בו נמצאת הפנימייה. חלק מהשונות מתבטא בהסדרים ארגוניים, למשל, האם מונה איש קשר מיוחד בין הפנימייה למחלקה או בין הפנימייה לבית-הספר. מדיווחי מובילי הפרויקט עלה כי בקרב צוותי הפנימיות קיימת ציפייה למעורבות רבה יותר של המחלקות, בפרט, ושל הקהילות, בכלל, במתן שירותים לילדים ולמשפחותיהם. כמו-כן, הצורך בעבודה מול מספר רב של גורמים בקהילה הועלה כאתגר, הן מבחינה ארגונית והן מבחינת הצורך להיחשף ולשתף פעולה עם גורמים מקצועיים שונים.

נושא בו התגלה שיתוף פעולה לא מספק בין הפנימיות לבין השירותים בקהילה הוא ההיערכות במקרים של עזיבה לא מתוכננת של ילדים (עזיבה במהלך השנה הראשונה או השנייה לשהות בפנימייה). במהלך שנות המחקר עזבו את הפנימיות מספר משמעותי של ילדים לאחר שהות של פחות משלוש שנים. בפנימיות המודל עזבו למעלה משליש הילדים שהחלו את הטיפול בפנימייה בתשס"א, לעומת כחמישית מהנכנסים לפנימיות ההשוואה. נסיבות העזיבה מגוונות: רצון של ההורים והילד בשינוי מסגרת, בעיות התנהגות קשות של הילד, שינוי מקום מגורים (סיבה שהוזכרה רק לגבי פנימיות המודל), ובמיעוט המקרים - שיפור בתפקוד הילד או המשפחה. רוב הילדים חזרו הביתה, אך שיעור ניכר מהעוזבים את פנימיות המודל עברו לפנימיות מלאות אחרות, רובן שיקומיות.

במקרים אלה, לא נמצא יתרון של פנימיות המודל לעומת פנימיות ההשוואה בהיבט של מעורבות המחלקות לשירותים חברתיים בתהליך העזיבה. גם כשבוחנים את היערכות הקהילה למתן שירותים לילדים שחזרו הביתה ולמשפחותיהם, לא ניכר כי ילדים שחזרו מפנימיות מודל מקבלים סיוע רב יותר מילדים שחזרו מפנימיות רגילות.

3. דרכי עבודת הפנימיות עם ההורים

אחד מיעדי העבודה של פנימיות המודל הוא טיפול בהורים, בצד הטיפול בילד. שוב, כבר בשנה הראשונה להפעלת המודלים (ומגמה זו נשמרה לאורך כל שלוש השנים) ניכר כי בפנימיות המודל יש התייחסות רבה יותר לטיפול בהורים. בפנימיות המודל (ובמיוחד בפנימיות היום), נמצאו שיעורים גבוהים בהרבה, יחסית לפנימיות ההשוואה, של ילדים שתכנית הטיפול שנבנתה להם כוללת התייחסות גם להוריהם (98% בפנימיות היום, 81% בפנימיות הקהילתיות ו-61% בפנימיות ההשוואה). תכניות הטיפול להורים גם הוצאו לפועל: כשני-שלישים מההורים (אחד ההורים לפחות) בפנימיות המודל השתתפו באופן קבוע בפעילות טיפולית אחת לפחות בפנימייה, לעומת כ-16% בלבד מההורים בפנימיות ההשוואה. גם שביעות הרצון מהפעילויות הטיפוליות השונות גבוהה בהרבה בפנימיות המודל: למעלה משלושה-רבעים מהמשתתפים בפעילויות הטיפוליות השונות בפנימיות המודל דיווחו על שביעות רצון מהטיפול, לעומת כרבע עד שליש מהמטופלים בפנימיות ההשוואה.

היבט נוסף של הקשר עם ההורים הוא מעורבות ההורים בחיי הפנימייה. פנימיות המודל מעודדות ביקורים של ההורים בפנימייה והשתתפות בפעילויות חברתיות שונות. כבר בשנה הראשונה שיעור ההורים המבקרים את ילדיהם, ותדירות הביקורים, היו גבוהים יותר בפנימיות המודל ביחס לפנימיות ההשוואה. צוותי הפנימיות דיווחו על מאמצים רבים למצוא את האיזון בין רצון לשמור על שגרת

החיים בפנימייה, לבין הרצון לשמור על נגישות ופתיחות כלפי ההורים. דווח על התלבטויות שונות - האם קשר תכוף עם ההורים תמיד תורם לרווחת הילד? איך מתמודדים עם העובדה שחלק מהילדים מקבלים יותר ביקורי הורים וחלק פחות? כמו-כן, הצוותים דיווחו על מאמצים לשמר את תפקידי ההורות בידי ההורים, בניגוד לנטייה הקיימת למלא תפקידים אלה במקום ההורים.

המקרים של עזיבה לא מתוכננת של ילדים את הפנימיות העלו קשיים בתקשורת בין הפנימייה להורים: ההורים, בעיקר אלה שילדיהם עזבו את הפנימייה כתוצאה מהחלטת הפנימייה, חשים כי הפנימייה לא שיתפה אותם באופן מספיק בתהליך; ההורים שרצו להוציא את הילד מיוזמתם, דיווחו כי נתקלו בהתנגדות עזה של הפנימייה. גם חלק מהעובדים הסוציאליים בקהילה חשים שלא נעשו עם הילדים תהליכי פרידה מספקים. נראה כי במקרים בהם יש חילוקי דעות בין הפנימייה לבין ההורים בדבר הטיפול המיטבי בילד, יש עדיין צורך בשיפור דרכי התקשורת בין הפנימייה לבין ההורים, ובהכנה טובה יותר של הילד ומשפחתו לקראת העזיבה.

4. השינויים במצב ההורים והילדים

יעדי התכניות בפנימיות המודל כוללים שיפור בתפקוד ההורים והילדים. ביחס להורים מדובר בשיקום היחסים בין ההורים לילדים, שיפור הטיפול ההורי בילדים, וחיזוק מעורבות ההורה בחיי הילד. ביחס לילדים, הציפייה היא לשיפור מבחינה לימודית/קוגניטיבית, רגשית וחברתית. השאיפה היא, שלאחר שלוש שנים שבמהלכן יטופלו ההורים והילדים, ניתן יהיה להשיג התקדמות משמעותית בתחומים אלה, באופן שיאפשר את חזרת הילדים הביתה. במסגרת המחקר, נבחן השינוי במצבם של הילדים שנשארו בפנימיות שלוש שנים, ושל הוריהם, כלומר, אותם ילדים שניתן היה לבדוק את השינוי שחל במצבם בין השנה הראשונה לבין השנה השלישית לשהותם בפנימייה. מכיוון שלא נבדק השינוי במצבם של אותם ילדים ששהו בפנימיות רק שנה או שנתיים (העוזבים), ומכיוון שמאפייני ילדים אלה בכניסתם היו בעייתיים יותר ממאפייני כלל הילדים, ייתכן שהתמונה המתקבלת חיובית יותר מהתמונה שהיתה מתקבלת אילו היה נבדק השינוי במצבם של כלל הילדים.

תפקוד ההורים

אחד ההיבטים המעידים על הקשר בין ההורה לילד הוא התנהגות ההורה כלפי הילד בעת הביקור בפנימייה. אחוזים גבוהים יותר של הורים, בשני סוגי פנימיות המודל יחסית לפנימיות ההשוואה, ממלאים תפקידים הוריים כלפי הילדים (כגון הבאה לפעילויות בקהילה, טיפול בבית בילד חולה, השתתפות בפגישות עם מורים), ובין השנים חלה עלייה באחוז ההורים הממלאים תפקידים אלה. חלה עלייה גם באחוז ההורים המתייחסים באופן חיובי לילדיהם בעת הביקורים בפנימייה ובזמן החופשות. במיוחד בולטת הירידה באחוז ההורים שאינם מפגינים כל התנהגות חיובית כלפי הילד בביקוריהם בפנימייה או בחופשות. בפנימיות הקהילתיות, בהן מלכתחילה שיעור ההורים שתפקודם בתחום זה היה תקין היה הנמוך ביותר, השיפור הוא הדרמטי ביותר: אחוז ההורים שאינם מפגינים התנהגויות חיוביות בעת הביקורים בפנימייה ירד מ-42% בשנה הראשונה ל-19% בשנה השלישית (בפנימיות היום אחוז זה ירד מ-15% ל-9%, ובפנימיות ההשוואה מ-21% ל-15%). תמונה דומה מתגלה לגבי התנהגות ההורים כלפי הילד בחופשות: בפנימיות הקהילתיות יש ירידה באחוז ההורים שאינם מפגינים אף התנהגות חיובית מ-26% ל-7%, בפנימיות היום מ-12% ל-3%, ובפנימיות ההשוואה מ-25% ל-20%.

מצב הילדים

לגבי מצב הילדים, השינויים בולטים פחות. בכל הפנימיות חלה עלייה בהסתגלות הילדים לכללי מסגרת ולחברת הילדים. בפנימיות היום חלה ירידה מסוימת באחוז הילדים המפגינים בעיות רגשיות (16% מהילדים הפגינו בעיות בשלושה תחומים או יותר בסולם אכנבך בשנה הראשונה, לעומת 9% בשנה השלישית), ועלייה באחוז הילדים שהישגיהם הלימודיים מתאימים לגילם (מ-36% ל-59%). בפנימיות הקהילתיות לא ניתן להצביע על שינויים משמעותיים בתחום הרגשי והלימודי, ובפנימיות ההשוואה דווח על שיפור מסוים בתחום הלימודי (מ-39% ילדים שהישגיהם מתאימים לגילם, ל-47%), אך לא בתחום הרגשי.

5. תכנון עזיבה

בהתאם לעקרונות המודל, ילד אמור להישאר בפנימייה שלוש עד ארבע שנים, ולאחר מכן לחזור לביתו. כבר בשנה הראשונה למחקר נשמע פקפוק של העובדים הסוציאליים ביישימות יעד זה: הם הדגישו את המאפיינים הקשים של הילדים וההורים, והעלו את הצורך לקבוע יעדים נוספים לגבי אותם ילדים שהסבירות להחזירם לביתם נמוכה. בסוף השנה השלישית נשאלו העובדים הסוציאליים לגבי אותם ילדים ששהו בפנימיות שלוש שנים, למשך כמה זמן נוסף צריכים הילדים להישאר בפנימיות. אחוזי הילדים שלגביהם העובדים הסוציאליים העריכו שיחזרו הביתה תוך תקופה קצרה יחסית גבוהים בהרבה בפנימיות המודל: להערכת העובדים הסוציאליים, כ-10% מהילדים בפנימיות היום וכ-3% מהילדים בפנימיות הקהילתיות צפויים לחזור הביתה בסוף השנה השלישית לשהותם בפנימייה, לעומת 1% מן הילדים בפנימיות ההשוואה. בסך-הכל, העובדים הסוציאליים העריכו לגבי כ-40% מהילדים בפנימיות היום ו-30% מהילדים בפנימיות הקהילתיות כי יש סיכוי שיחזרו הביתה בתום שלוש או ארבע שנים לשהותם בפנימייה, לעומת 15% בלבד מהילדים בפנימיות ההשוואה.

לגבי קבוצה משמעותית של הילדים בכל סוגי הפנימיות - 30% מהילדים בפנימיות היום, 54% מהילדים בפנימיות הקהילתיות, ו-49% מהילדים בפנימיות ההשוואה - מעריכים העובדים הסוציאליים כי הילד צריך להיות בפנימייה תקופה ממושכת, כנראה עד סיום בית-ספר תיכון, או עד מעבר לפנימייה מלאה או למשפחת אומנה. בנוסף, העובדים הסוציאליים התקשו להעריך לגבי קבוצה גדולה למדי של ילדים, מה משך הזמן הנוסף בפנימייה הדרוש לילדים - כשליש מהילדים בפנימיות היום, 37% בפנימיות ההשוואה, ו-15% מהילדים בפנימיות הקהילתיות. דבר זה עשוי להעיד על החשיבות המשנית המיוחסת לתכנון החזרת הילדים הביתה בתוך העבודה הכוללת עם הילדים, הן בפנימיות ההשוואה והן בפנימיות המודל.

גם הורי הילדים נשאלו לגבי הערכתם את משך הזמן שהילד יישאר בפנימייה. למעלה ממחצית ההורים (54% בפנימיות היום, 70% בפנימיות הקהילתיות ו-68% בפנימיות ההשוואה) מעריכים שהילדים צריכים להישאר בפנימיות עוד 3-4 שנים, או עד גיל 18, או "עד שהמצב בבית ישתנה" או "עד שמצב הילד ישתנה". חלק מההורים (33% בפנימיות היום, 24% בפנימיות הקהילתיות ו-25% בפנימיות ההשוואה) סבורים שהילד צריך להישאר בפנימייה עד לסוף שנת הלימודים הנוכחית או "לעוד שנה-שנתיים". עוד נמצא ש-6%-14% מההורים בפנימיות השונות אינם יכולים להעריך מהו משך הזמן שהילד יישאר בפנימייה.

העובדים הסוציאליים וההורים נשאלו גם לגבי התנאים הנדרשים כדי שהילד יוכל לחזור הביתה. העובדים הסוציאליים אינם יכולים להעריך לגבי כ-15%-20% מהילדים מהם התנאים הנדרשים על מנת שהילדים יוכלו לשוב הביתה. התנאי השכיח ביותר, שהוזכר בלמעלה ממחצית המקרים בסוגים השונים של הפנימיות, התייחס לשינויים בטיפול ההורי בילד. בפנימיות היום התייחסו גם לגבי למעלה ממחצית הילדים, לצורך בשינויים בתפקוד הילד. צורך בשינויים בתנאים הסביבתיים (כגון דיור) ובמתן שירותים בקהילה הוזכר על-ידי העובדים הסוציאליים ב-9%-30% מהמקרים. לעומת זאת, ההורים מיקדו את צרכיהם בשינוי בתנאים הסביבתיים (סיוע כלכלי) ובמתן שירותים שיסייעו להם לגדל את הילד: מסגרת השגחה לשעות אחר-הצהריים, עזרה בלימודים, ועזרה נפשית לילד. הפער בין העובדים הסוציאליים לבין ההורים בתפיסת התנאים הדרושים על מנת לאפשר את חזרת הילד הביתה מרמז שהעובדים הסוציאליים אינם מודעים באופן מספיק לצורך של ההורים בתמיכה קונקרטי (ולא רק טיפולית). פער זה מעורר דאגה, הן משום שהוא עשוי לגרום לעובדים הסוציאליים לא להשקיע מאמצים מספיקים בתכנון והסדרה של מענים תמיכתיים להורים שילדיהם חוזרים הביתה, והן משום שהוא מצביע על כך שלמרות העבודה הרבה שנעשתה עם ההורים, לא נעשו מאמצים מספיקים להבהיר את הציפיות ההדדיות ביחס לחזרת הילדים הביתה.

6. סיכום

המחקר עקב במשך שלוש שנים אחרי דרכי העבודה בפנימיות יום ובפנימיות קהילתיות, ואחר מצב הילדים והוריהם. להלן יסוכמו נקודות החוזק ונקודות הדורשות שיפור במודל, כפי שעלו במחקר. כמו-כן, יידונו השינויים וההתפתחויות שחלו בפנימיות המודל ובכלל מערכת הפנימיות מאז סיום המחקר, והשלכותיהן.

- ♦ הממצאים מורים בבירור כי הילדים בפנימיות המודל זוכים להורות מלאה יותר מאשר ילדים בפנימיות רגילות. ההורים בפנימיות המודל מבקרים יותר את ילדיהם מאשר ההורים בפנימיות ההשוואה, ממלאים יותר תפקידים הוריים כלפיהם; וביחס לילדים ששהו בפנימיות שלוש שנים, ניכר שיפור בין השנים בהתייחסותם של ההורים לילדים בעת הביקורים בפנימיות ובעת החופשות (בעיקר בפנימיות הקהילתיות, בהן מצב ההורים היה בעייתי יותר מלכתחילה). בעיקר בולט השיפור אצל ההורים החלשים, המתבטא בכך שאחוז ההורים שאינם מפגינים כלל התנהגויות חיוביות, ירד בשני סוגי פנימיות המודל, אך לא בפנימיות ההשוואה. ממצא זה מחזק את התפיסה שקרבה גיאוגרפית של המסגרת החוץ-ביתית לבית הילד, פתיחות כלפי ההורים ועבודה טיפולית עמם יכולים לספק לילד חוויה הורית טובה יותר, גם כשהילד נמצא מחוץ לבית. כמו-כן, חיזוק הקשר בין ההורים לילדים וחיזוק היכולות ההוריות מייצרים בסיס יציב יותר לחזרת הילד הביתה. יש לחשוב כיצד ניתן להמשיך ולהטמיע מרכיבים חיוביים אלו גם לפנימיות אחרות וגם לשירותים אחרים בקהילה.
- ♦ מבחינת מצב הילדים ניתן לראות, כי בניגוד לחששות שהובעו בתחילת הפעלת פנימיות המודל, הקרבה להורים לא הזיקה לילדים: מצבם הרגשי של הילדים נותר ללא שינוי משמעותי בפנימיות הקהילתיות כמו גם בפנימיות ההשוואה. בפנימיות היום אף נצפתה ירידה מסוימת באחוז הילדים המפגינים בעיות רגשיות. בפנימיות היום, וגם בפנימיות ההשוואה, חלה עלייה מסוימת בהישגיהם הלימודיים של הילדים. עלייה כזו לא נצפתה בפנימיות הקהילתיות, אך גם לא נצפתה העמקה של הפערים הלימודיים העשויה לקרות עם העלייה בגיל הילדים.

- ♦ הימצאותן של הפנימיות בתוך הקהילה ממנה באים הילדים מחזקת את הקשר בין הפנימיות לבין מערך השירותים המקומי, ובעיקר שירותי הרווחה, דבר המתבטא בתכנון טיפול משותף, ובאופן חלקי יותר גם בטיפול משותף הלכה למעשה. עם זאת, עדיין נותרו שאלות ביחס לחלוקת העבודה בין הפנימיות לבין שירותי הרווחה, כשהפנימיות מצפות משירותי הרווחה למעורבות גדולה יותר בטיפול במשפחות. כמו-כן, נראה כי העבודה סביב תכנון יציאתם של ילדים מהפנימייה וקליטתם בקהילה עדיין אינה מעוגנת באופן משביע רצון בדרכי העבודה של הפנימיות ושירותי הרווחה.
- ♦ פנימיות המודל מצליחות להביא חלק ניכר מההורים לקבל טיפול באופן קבוע, והשיפור במצבם של ההורים מראה כי לטיפול יש תוצאות חיוביות. גם העובדה שההורים מגיעים בקביעות לביקורים בפנימייה מראה על פתיחותה של הפנימייה להורים. עם זאת, ניכר שיש צורך בשיפור התקשורת בין הפנימיות להורים, בעיקר במקרים בהם יש חילוקי דעות סביב הטיפול המיטבי לילד, בתהליכי ההכנה לקראת עזיבת הילד את הפנימייה, ובבירור הציפיות של ההורים לגבי הסיוע הדרוש להם על מנת להחזיר את הילד הביתה.

7. התפתחויות לאחר תום המחקר

מאז סיום המחקר עלה מספרן של הפנימיות כאשר מספר הפנימיות הפועלות על פי המודל הקהילתי מגיע ל-12 ומספר הפנימיות הפועלות על פי מודל היום הוא 14. פנימיות היום והפנימיות הקהילתיות ממשיכות לפתח ולגבש את דרכי עבודתן, ואחד הביטויים לכך הוא הקמתו של מרכז הידע והלמידה בפנימיית "עלומים", המאפשר למידה והתנסות בהפעלת מרכיבי טיפול ובלמידת מיומנויות שונות לעובדי פנימיות (יום, קהילתיות, ואחרות), ולעובדי רווחה בקהילה. בצד חיזוק המיומנויות, אחת המטרות המרכזיות של פעילות זו היא המשך הטמעת עקרונות המודל בקרב צוותי הפנימיות, שירותי הרווחה וארגונים המפעילים פנימיות.

נושאים מרכזיים שעלו במסגרת המחקר הם רצף הטיפול בילדים ותכנון החזרתם הביתה. הממצאים בתחומים אלה, שהוצגו בפני מובילי התכנית לאורך שנות המחקר, היוו אחד הבסיסים לפיתוח דרכי עבודה חדשות בפנימיות. לדוגמה, באחת הפנימיות פותח מודל עבודה להחזרת ילדים הביתה, תוך שיתוף פעולה בין הפנימייה לשירותי הרווחה בעיר. המודל כולל הפעלת קבוצת הורים וילדים (בהנחיית עו"ס הפנימייה ועו"ס המחלקה) הממוקדת בנושא החזרה הביתה, בניית תכנית חליפית לטיפול הפנימייתי תוך היעזרות במשאבים הקהילתיים, והמשך טיפול לאחר החזרה הביתה בהובלת המחלקה לשירותים חברתיים ובסיוע הפנימייה. נושא תכנון החזרה הביתה והעבודה עם משפחות שילדיהן חוזרים הוא אחד הנושאים המפותחים והנלמדים במסגרת ההכשרות של מרכז הידע והלמידה. כיוון פיתוח נוסף של משרד הרווחה ושל אשלים בתחום זה הקשור ברצף הטיפול, הוא פיתוח והפצה של מודלים המשכיים - פנימייה מלאה, פנימייה קהילתית ופנימיית יום תחת אותה קורת גג - דבר שיקל על האפשרות להעביר ילדים ממסגרת למסגרת בהתאם לשינויים במצבם, ללא צורך לנתקם מסביבתם.

ממצאי המחקר, המתייחסים לצורך בתמיכה בילדים החוזרים מפנימיות ובהוריהם, היו אחד הבסיסים לגיבוש מדיניות "עם הפנים לקהילה" של השירות לילד ולנוער, המאפשרת הפניית משאבים

ליצירת רצף שירותים תומך בקהילה לילדים בסיכון ולמשפחותיהם. ייתכן שמדיניות זו, תאפשר דיאלוג מועיל יותר בין פנימיות, שירותי רווחה בקהילה והורים, על מנת שניתן יהיה לספק מסגרת תומכת ומסייעת לילדים ולהוריהם גם בקהילה.

בעקבות המדיניות של "עם הפנים לקהילה" מערכת פנימיות המודל, כמו מערכת הפנימיות כולה, מתמודדת עם הצורך להתאים עצמה לשינויים בדרכי הפעולה של מערכת הרווחה. הידע המקצועי והניסיון הנצברים בפנימיות בעבודה עם ילדים והוריהם יכולים להוות בסיס לפיתוח מענים משותפים לפנימיות ולשירותי הרווחה בקהילה. כך יוכלו פנימיות המודל לבסס עצמן כחלק מרצף השירותים בקהילות בהן הן ממוקמות, והקהילות ייהנו מרצף מענים שניתן להתאימו לצורכי הילדים ומשפחותיהם.

המחקר בוצע ביוזמת עמותת אשלים ומומן בסיועה.

רשימת חברי ועדת היגוי ארצית לפנימיות יום ופנימיות קהילתיות

שחר שומן, אשלים, יו"ר ועדת ההיגוי

אשלים

עדנה גלבוזקי

שרה טוב

חיים כהן

המועצה לילד החוסה

אסתר לובחונסקי

פנינה פקר

רות שטייניץ

פיקוח ארצי - השירות לילד ולנוער, משרד הרווחה

בנצי בראנץ

צביקה הויזליך

דינה שלום

פיקוח מחוזי - השירות לילד ולנוער, משרד הרווחה

אסתי באואר - מחוז תל-אביב מרכז

חנה ברום - מחוז צפון

נועה גפני - מחוז צפון

נורית גרסון - מחוז תל-אביב מרכז

סטלה הורוביץ - מחוז תל-אביב מרכז

מזל לוונטל - מחוז תל-אביב מרכז

סטו מירקין - מחוז דרום

אסתי מרקוביץ - מחוז ירושלים

המפעל להכשרת ילדי ישראל

משה סימן טוב

תוכן העניינים

1	1. מבוא
1	1.1 הרקע לפיתוח המודלים
3	1.2 תיאור המודלים
6	1.3 הפעלת המודלים
7	2. מחקר ההערכה
7	2.1 מטרת המחקר ותחומי המחקר
8	2.2 מערך המחקר
14	3. מאפייני הילדים וההורים בפנימיות
16	4. תהליכי העבודה של הפנימיות עם השירותים בקהילה ועם ההורים
16	4.1 הקשרים בין הפנימייה לבין השירותים בקהילה
17	4.2 תכנון משותף וכוללניות הטיפול בהורים ובילדים
18	4.3 עבודה עם ההורים
20	4.4 הקשר בין פנימיות המודל לפנימיות אליהן הן צמודות
20	5. שינויים בתפקוד ההורים והילדים
20	5.1 תפקוד ההורים לאחר שלוש שנות שהות הילד בפנימייה
24	5.2 תפקוד הילדים לאחר שלוש שנות שהות בפנימייה
27	6. "נושרים", ילדים שעזבו את הפנימיות לפני תום התכנית
27	6.1 מאפייני הילדים שעזבו
29	6.2 נסיבות העזיבה ותהליך העזיבה
32	6.3 ילדים שעזבו הביתה
33	7. חזרה הביתה בתום שלוש שנים
36	8. לקחים משלוש שנות מחקר וכיוונים לעתיד
39	ביבליוגרפיה

רשימת לוחות

- 11 לוח 1 : סיכום השאלונים על הילדים שנאספו בשנת תשס"א (שנה 1), לפי ממלא השאלון
- 12 לוח 2 : סיכום השאלונים על הילדים שנאספו בשנת תשס"ב (שנה 2), לפי ממלא השאלון
- 12 לוח 3 : סיכום השאלונים על הילדים שנאספו בשנת תשס"ג (שנה 3), לפי ממלא השאלון
- 15 לוח 4 : מאפייני ההורים בתום שנת השהות הראשונה בפנימייה - כלל נכנסי תשס"א ותשס"ב
- 15 לוח 5 : מאפייני הילדים בתום שנת השהות הראשונה בפנימייה - כלל נכנסי תשס"א ותשס"ב
- 17 לוח 6 : היבטים של קשר בין הפנימייה למחלקה לשירותים חברתיים ותכנון טיפול כוללני, על פי דיווחי העובדים הסוציאליים בפנימייה
- 19 לוח 7 : היבטים של התערבות עם ההורים (תשס"ג), על פי דיווחי העובד הסוציאלי בפנימייה
- 21 לוח 8 : תדירות ביקורי הורים, על פי דיווחי העובד הסוציאלי
- 21 לוח 9 : התנהגות האם כלפי הילד בעת ביקוריה בפנימייה, על פי דיווחי העובד הסוציאלי
- 22 לוח 10 : מדד התנהגויות חיוביות של ההורים כלפי הילד בעת החופשות
- 23 לוח 11 : התנהגויות שליליות של ההורים כלפי הילד בעת החופשות
- 23 לוח 12 : מילוי תפקידים כלפי הילד
- 24 לוח 13 : הילדים עם ציון קליני במבחני אכנבך בתחומים השונים, על פי שאלוני המדריך
- 25 לוח 14 : עמידה בכללים הנהוגים בפנימייה, על פי דיווחי המדריך
- 25 לוח 15 : השתלבות הילד במרקם החברתי בפנימייה, על פי דיווחי המדריך
- 26 לוח 16 : ילדים בעלי הישגים לימודיים המתאימים לרמה המקובלת בגילם, על פי דיווחי המורה או הרכז החינוכי
- 26 לוח 17 : התנהגויות סביב התחום הלימודי, על פי דיווחי המורה או הרכז החינוכי
- 27 לוח 18 : הילדים שעזבו את הפנימיות לפני תום שלוש שנים, לפי שנת כניסה וסוג פנימייה
- 28 לוח 19 : מצב ההורים כפי שדווח בסוף השנה הראשונה לשהות הילד בפנימייה, כל הילדים שהחלו טיפול לעומת הנושרים
- 28 לוח 20 : מצב הילדים בסוף השנה הראשונה לשהות בפנימייה, כל הנכנסים לעומת הנושרים
- 29 לוח 21 : נסיבות העזיבה, לפי דיווחי העובדים הסוציאליים בפנימיות
- 30 לוח 22 : היבטים של הכנת הילד לעזיבה

- לוח 23 : יעדי העזיבה של כלל הילדים שעזבו לאחר שנה או שנתיים בפנימייה 31
- לוח 24 : מענים הניתנים לילדים שעזבו את הפנימייה באופן לא מתוכנן ו/או להוריהם 32
- לוח 25 : הערכת העובדים הסוציאליים לגבי משך הזמן הנוסף במסגרת חוץ-ביתית הדרוש לילדים הנמצאים זו השנה השלישית במסגרת מחוץ לבית 33
- לוח 26 : הערכת ההורים לגבי משך הזמן הדרוש לילד במסגרת מחוץ לבית 34
- לוח 27 : מוקד השינוי הנדרש על מנת להחזיר את הילד הביתה, לדברי העובדים הסוציאליים 35
- לוח 28 : התנאים והעזרה הנדרשים להחזרת הילד הביתה, לדברי ההורים 36